

# LITERATURA COMPARADA I IMAGOLOGIA EN LA PRIMERA GUERRA MUNDIAL: FERNAND BALDENSPERGER I JEAN-MARIE CARRÉ

Antoni MARTÍ MONTERDE  
Universitat de Barcelona

## LA IMAGOLOGIA COMPARATISTA EN PERSPECTIVA

La Literatura Comparada ha viscut, en els darrers anys, un cert tomb cap a la crítica de les identitats culturals, tant en el marc europeu-occidental com en el context de la reflexió sobre la mundialització i la globalització. En aquest gir cal remarcar, ja durant els anys vuitanta i noranta del segle XX, un seguit de reflexions sobre la relació entre identitat i alteritat que, sens dubte, han fet contribucions molt interessants als estudis literaris, tant en el pla mundial com en l'europeu. Tanmateix, cal remarcar que, dins la tradició comparatista, existeix —des de força abans de l'esmentat gir— una proposta metodològica que, precisament, centra la seva atenció en la relació entre identitat i alteritat, i fa del coneixement de l'altre, a través de la imatge literària que se'n construeix, el seu objecte d'estudi: la imagologia.

Instaurada com a part fonamental de la Literatura Comparada a França als anys cinquanta de la mà de Jean-Marie Carré i Marius-François Guyard, malgrat que la seva història és força més extensa, durant molt de temps havia caigut en un cert declivi com a conseqüència, precisament, de la funció i les expectatives que aquests dos investigadors li van atribuir, en definir el comparatisme, prioritàriament, com «l'histoire du succès des œuvres, de la fortune d'un écrivain, du destin d'une grande figure, de l'interprétation réciproque des peuples, des voyages et des mirages. Comment nous voyons-nous entre nous, Anglais et Français, Français et Allemands, etc.» (Carré, 1951: 6). Es tracta d'una definició que resulta força problemàtica, en què la imagologia es troba implícita i, a més a més, desproporcionadament representada; però, a partir d'aquestes premisses, en paral·lel a l'esmentat ascens de la crítica de les identitats culturals,<sup>1</sup> allò ben cert és que en els

1. De la mà de Daniel-Henri Pageaux (1994, 2005, 2007, 2008), Hugo Dyerink (1988, 2003), Alain Montandon (1997), Frank K. Stanzel (1999), Joep Leerssen (1992, 1999) i Manfred Beller (Beller i Leerssen, 2007).

darrers anys la imagologia també ha experimentat un cert reviscolament. En alguns casos, a la vista de les seves praxis, aquesta nova onada imagològica no està exempta de ser considerada un retrocés cap als antics estudis sobre el caràcter nacional o, en el millor dels casos, una derivació dels treballs d'Arturo Farinelli, però que d'altra banda registra —com en els seus fundadors— també la determinant importància de la condició d'homos de frontera d'alguns dels seus principals impulsors, la qual cosa no deixa de resultar força interessant, com a punt de partida i, sobretot, com a compromís comparatista. D'altra banda, i en relació amb el gir abans esmentat, fins i tot perspectives com els estudis culturals i multiculturals del context anglosaxó, sobretot nord-americà, la crítica de l'orientalisme i els estudis postcolonials, en el sentit en què els planteja Edward Said (Martí Monterde, 2005: 189-194), tenen tantes afinitats amb la imagologia que en molts aspectes resulta coherent incloure-les dins de la renovació d'aquesta metodologia, més que com a perspectives noves.

Ara bé: aquest gir, i aquesta renovació de la imagologia comparatista, no han estat exempts de crítiques. Les primeres ja van ser expressades als anys cinquanta per René Wellek als seus treballs fundacionals (1953, 1959). A aquelles crítiques, Claudio Guillén va sumar arguments tan actualitzats com durs sobre el que considera «Tristos tòpics» (Guillén, 1998: 336) i «clichés caracteriológicos» (Guillén, 1998: 351). En definitiva, en la major part dels casos, els detractors de la imagologia comparatista, si més no fins a la dècada dels noranta del segle passat, no deixen d'assenyalar els mateixos problemes i riscos que afecten la Literatura Comparada durant la primera meitat del segle xx.

La pregunta que cal fer-se, doncs, és si la imagologia comparatista constitueix, veritablement, una proposta constructiva respecte a les relacions entre identitat i alteritat; és necessària una interrogació sobre les raons per les quals la imagologia és percebuda, sovint, com un problema de la literatura comparada més que com una proposta oberta, fins al punt que molts manuals de la disciplina acadèmica —especialment en l'àmbit alemany— ni tan sols la inclouen com a proposta metodològica. Resulta necessari un esforç per conèixer i fer conèixer les implicacions i origen d'aquesta malfiança. En aquest punt, el primer que caldria fer és un esforç per ser tots plegats més conscients de la pròpia història, per tal de crear unes condicions en què es puguin arribar a comprendre plenament els possibles problemes dels enfocaments esmentats i de les darreres tendències en imagologia.

### CONEIXEMENT DE L'ESTRANGER...

La imagologia no es consolida com a proposta metodològica dins la Literatura Comparada (francesa) fins a l'any 1951, quan Jean-Marie Carré, en el pròleg de *La littérature comparée* de Marius-François Guyard, defineix el comparatisme com l'estudi i interpretació recíproca dels pobles a través de la literatura. En aquest sentit el títol del volum d'homenatge que es farà a Carré poc després de la seva mort, *Connaissance de l'étranger*, resulta emblemàtic: totes les col·laboracions d'aquell homenatge reten tribut tant a la figura com a la metodologia. Però, de quina manera s'ha d'articular exactament aquest

coneixement de l'estranger resulta poc clar, segurament perquè, com sol passar amb el comparatisme francès de la primera meitat del segle xx, Carré —i part important dels seus deixebles— obra a partir de fets (pràctics) consumats que van mostrant la metodologia alhora que l'apliquen; d'altra banda, la fórmula aportada el 1951 ja comptava amb una llarga trajectòria d'aplicació prèvia per part seva. De fet, fins i tot cal remarcar que és Guyard, i no el mateix Carré, qui s'encarrega de posar ordre en les definicions sobre aquest *coneixement de l'estranger*: en el capítol VIII d'aquell manual, «L'étranger tel qu'on le voit», afirma que és necessari, per tal de donar un nou impuls al comparatisme, resseguir com

chaque homme, et même chaque groupe, et même chaque pays se font des autres peuples une image simplifiée, où subsistent seuls des traits, parfois essentiels à l'original, à d'autres moments accidentels. [...] Ne plus poursuivre d'illusoires influences générales, chercher à mieux comprendre comment s'élaborent et vivent dans les consciences individuelles ou collectives les grands mythes nationaux, tel est le changement de perspective qui a provoqué depuis une quarantaine d'années en France un véritable renouvellement de la littérature comparée, en lui ouvrant une nouvelle direction de recherches. (Guyard, 1951: 110-119)

A més a més, en la cloenda del mateix capítol hi ha una proposta —una línia de futur per a aquests treballs en tots els països— que fa pensar en el doble horitzó d'aquesta metodologia: examinar també la manera com les imatges són construïdes per poder entendre millor la pròpia mirada, és a dir, la identitat pròpia des d'on és observada l'alteritat. Una identitat en què es posa sota sospita aquesta relació, en recomanar que els comparatistes de tot el món «s'attaquent à leur tour à des questions dont l'intérêt dépasse la seule littérature, puisque les résoudre, c'est apprendre aux peuples à se mieux connaître en reconnaissant leurs illusions» (Guyard, 1969: 119). Com es pot apreciar, la presentació de la metodologia en termes internacionals implica sobretot un posicionament en termes nacionals força no dissimulat. Per això va fer-se prou cèlebre la polèmica cloenda d'aquell manual: dos *tableaux* que mostraven l'abast de la proposta i els seus antecedents, en construir una graella que indicava com havien estat estudiats els grans escriptors francesos en la seva influència arreu d'Europa, i una altra sobre com era l'estranger vist per França a través de la literatura. Aquells dos *tableaux* han de ser considerats, justament, la visualització més nítida d'un model profundament marcat per la politització de la Literatura Comparada en favor dels interessos de França, i la seva voluntat de reeditar, a través de la Història de la Literatura, les glòries que els segles passats els havien ofert tant en la creació com en la política. Uns quadres sinòptics que, com també el prefaci, van ser retirats d'edicions posteriors, un cop mort Carré el 1958, sense gaires explicacions.

Res no sintetitza millor aquella actitud que unes paraules del mateix Jean-Marie Carré, qui en una conferència pronunciada a Nîça el 4 d'abril de 1950, no s'estava d'afirmar que la Literatura Comparada

c'est en France qu'elle s'est développée avec le plus de cohésion, qu'elle s'est affirmée le plus nettement comme une discipline complémentaire de la littérature française. Il y a une école française de littérature comparée, on le reconnaît à l'étranger. (Carré, 1950: 69)

El títol de la conferència, «La Littérature comparée depuis un demi-siècle», reflecteix una calculada ambigüitat, en referir-se al mig segle xx que havia transcorregut, però dóna per sobreentès que es correspon amb el recorregut temporal complet fet pel comparatisme. Això situaria els inicis de la Literatura Comparada el 1900, és a dir, l'any de la cèlebre conferència de Ferdinand Brunetière «La Littérature européenne; définitions, méthode et programme», parlament amb què s'inaugurava la secció sisena del Congrès d'Història de París, dedicada a la Història Comparada de les Literatures, en sessió solemnement i simbòlicament presidida per Gustave Lanson (Ferhman, 1999: 63-84; Martí Monterde, 2011: 412-427). Això relativitzaria el llegat europeista del malaguanyat Joseph Texte —traspasat poc abans del Congrès—, que al cap i a la fi havia fonamentat els seus primers treballs comparatistes, i fins i tot l'orientació de la seva càtedra, la primera de Littératures Modernes Comparées que va existir (a Lió, des de 1896), en el reconeixement que la Literatura Comparada no havia nascut a França, sinó a Alemanya i, en un cert sentit, contra França (Martí Monterde, 2011: 386-404). Per això, Carré, que no pot no esmentar-lo, més enllà del balanç no s'està de subratllar que la tesi doctoral de Texte, *Jean-Jacques Rousseau et les origines du cosmopolitisme littéraire* (1895), li sembla «contestable sur certains points, il eût sans doute retouchée s'il avait vécu et il eût nuancé certaines de ses affirmations un peu trop catégoriques sur l'ampleur de la dette de Rousseau envers l'Angleterre» (Carré, 1950: 71). Tot apunta que el relleu de Texte per part de Baldensperger a la càtedra de Lió és, al seu parer, més important que l'impuls pioner que el primer havia donat al comparatisme —a un comparatisme que Carré jutja una mica massa *suís* (Carré, 1950: 71)—, mentre que els seus mestres estarien, en realitat, a París, tot començant per Brunetière.

Quant a l'eix imagològic de la qüestió, en aquesta conferència de 1950 no s'està d'aduir alguns exemples que el porten a una percepció concloent del seu abast:

Ici nous rejoignons l'histoire des voyages et nous aboutissons à la psychologie des peuples. Il n'est pas indifférent d'étudier, à travers les récits de nos voyageurs ou l'idéologie de nos philosophes, les mystères scandinaves ou l'énigme russe. (Carré, 1950: 77)

Arguments com aquests, entre d'altres, van portar René Wellek a incloure la imagologia entre les raons per les quals el comparatisme estava, als anys cinquanta, en un tràngol que podia abocar-lo a la desaparició, per manca d'objecte d'estudi específic i de metodologia, per no comptar amb el necessari deseiximent nacional de què partien —en principi— els seus valors, i, sobretot, per una veritable falta d'interès, en estar mancat sobretot de la perspectiva crítica que se li pressuposa a tot estudi literari. Ens referim, en primer lloc, al moment en què el primer *Yearbook of Comparative and General Literature*, de l'any 1952, és a dir, l'òrgan de promoció del comparatisme nord-americà, publica el prefaci de Carré al llibre de Guyard, gairebé com una consigna a seguir, la qual cosa provoca la resposta de Wellek en el *Yearbook* de l'any següent:

As the preface gives an almost official blessing to what one must regard as the authoritative program, it seems worthwhile to examine the concept of "comparative literature". [...] Carré's concept of "comparative literature" is obfuscating and, if it should become universal, destructive of a meaningful study of literature. It is both too narrow and too broad, falsely limited and falsely extended. (Wellek, 1953: 2)

A l'entendre de Wellek, la substitució de les diverses pràctiques comparatistes tradicionals per aquesta «some kind of comparative national psychology» (Wellek, 1953: 3), no solament aprofundiria en els problemes arrossegats per aquelles pràctiques, sinó que les abocaria a un carreró sense sortida. Així, en al·ludir a l'obra clau de Carré, *Les Écrivains français et le mirage allemand*, Wellek llança una pregunta clau: «is this still literary scholarship?» (Wellek, 1953: 3). En aquest article no podem examinar com caldria les posicions de Wellek, però sí que considerem necessari fer notar un fet recurrentment obviat: que la crisi de la literatura comparada no comença, com sol dir-se, amb la seva conferència en el II Congrés de l'AILC, celebrat a Chapel Hill el 1958, «The Crisis of Comparative Literature», sinó que ja el 1949 havia reaccionat contra la metodologia comparatista tradicional, i que, el 1953, el gir imagològic del comparatisme francès li resulta doblement insuportable, tant conceptualment com pel que fa a l'extensió als Estats Units d'aquesta proposta. El que sí que farà a Chapel Hill, el 1958, és ampliar l'extensió de la seva reacció respecte als catèdrats fundacionals del comparatisme francès (excepció feta de l'oblidat Joseph Texte), i intentar aconseguir un canvi d'època, ja que

They [Baldensperger, Van Tieghem, Carré i Guyard] have saddled Comparative Literature with an obsolete methodology and have laid on it the dead hand of nineteenth-century factualism, acientism and historical relativism. (Wellek, 1959: 282)

Per a Wellek, la imagologia seria una extensió inadequada de la Literatura Comparada, en tant que els seus representants no estan interessats veritablement per la literatura, sinó que es tracta d'una recerca orientada cap a la història de l'opinió pública, els informes dels viatgers, les idees sobre el caràcter nacional i la història de la cultura en general, i simplement constituïa la renovació de la inespecificitat que arrossegava de feia dècades el comparatisme. Certament, la crítica de Wellek és força dura, però també força ajustada a les pràctiques metodològiques del comparatisme francès de la primera meitat del segle xx, i sense comentar l'aportació de Joseph Texte, a l'europeisme del qual els seus successors van girar l'esquena.<sup>2</sup> És evident que aquesta mena d'antropologia cultural, hereva dels estudis de caracterologia dels pobles, a la qual es podien afegir, amb molt bona voluntat encara que una mica mancats de rigor, els antics treballs del germanista italià Arturo Farinelli sobre els viatgers romàntics, poc podia aportar a un comparatisme que, als anys cinquanta, estava en una cruïlla decisiva respecte a la pròpia necessitat d'existir.

Tanmateix, per poder entendre com va ser possible arribar a aquest punt, en què el nacionalisme cultural francès pot arribar a dominar de tal manera la Literatura Comparada, i per poder apreciar quin va ser el paper de la imagologia en aquest procés, resulta imprescindible remetre's al moment en què Jean-Marie Carré va començar a investigar i a escriure en aquesta direcció. I, en aquell moment, més que una idea de l'alteritat en la literatura, el que es troba és, fonamentalment, la imatge viva d'un conflicte nacional francoalemany, analitzat no des d'una voluntat crítica i literària, sinó més aviat des de premisses merament ideològiques.

2. En termes semblants es van pronunciar, poc més tard, René Étiemble, Henry H. Remak i Ulrich Weisstein.

## LES FORCES NATIONALES DE LA IMAGOLOGIA

Abans de la síntesi que significa el manual de Guyard, amb el seu programàtic pròleg, Carré havia publicat dos llibres importants: *Goethe en Angleterre* (1920) i *Les Écrivains français et le mirage allemand. 1800-1940* (1947). De fet, tota l'obra de Carré està profundament marcada per les dues guerres mundials, començant pel retard en la defensa i publicació de la seva tesi doctoral, el ja esmentat *Goethe en Angleterre*, el 1920, i la publicació, immediatament després del final de la segona, i amb retard, de *Les Écrivains français et le mirage allemand*, el 1947. Però, malgrat que generalment és considerat l'origen de la imagologia, aquest darrer llibre no és ben bé el seu punt de partida sinó, més aviat, el seu punt d'arribada.

Jean-Marie Carré havia nascut a Maubert-Fontaine (Ardenes) el 1887, i té fonamentalment formació com a germanista; la seva agregació, que aconsegueix el 1909 després de ser estudiant de l'École Normal Supérieure, serà en aquesta disciplina. Aquesta condició acadèmica —a diferència del cas del seu mentor, Fernand Baldensperger— no serà efímera; de fet, la seva trajectòria no s'inscriu institucionalment en la Literatura Comparada fins molt tard. Durant una part força extensa de la seva carrera és, en realitat, professor de llengua i literatura alemanyes, i també ho és des del punt de vista de les publicacions: els seus primers treballs són publicats en alemany, i les seves principals publicacions de recerca apareixen en aquesta llengua i aquest context de recerca. Primer va ser professor d'aquesta matèria al Lycée de Puy (1909-1910); després d'una estada a l'Institut de Londres (1910-1911) i gaudir de dues beques de la Fundació Thiers (primer entre 1912-1914 i després entre 1919 i 1920), un cop defensada la tesi doctoral esdevé *Maître de conférences* a la Universitat de Lió, de 1920 fins a 1927. Aquest any passa a ocupar una plaça també de la mateixa matèria a la Sorbona, fins a 1935. Després d'un parèntesi com a *Professeur sans chaire*, a partir de 1938 acaba ocupant una càtedra de *Littératures Modernes Comparées*, a més de dirigir, des de 1935, la *Revue de Littérature Comparée*, càrrec que exerceix fins a la seva mort, el 1958, de manera continuïsta respecte a la tasca desenvolupada fins aleshores pel seu mentor i director de tesi: Fernand Baldensperger. Com el seu mestre, també realitza diverses estades puntuals als Estats Units, en el seu cas concretament a la Universitat de Colúmbia (1922-1923), Harvard (1929) i Stanford (1935), a banda d'una llarga estada com a professor de literatura francesa i director dels Estudis Francesos a la Universitat Reial d'El Caire, a Egipte, estada fonamental per a un dels seus llibres més importants, *Voyageurs et écrivains français en Égypte* (1935), entre d'altres treballs vinculats a la relació literària entra França i aquest país (Charle, 1986: 49-51; Moura, 2000).

A més a més, Carré és de les Ardenes; és a dir, d'un territori tocant a la conca del Ruhr, no pas aliè al conflicte fronterer entre França i Alemanya, especialment quan Alsàcia i Lorena eren part d'Alemanya. A la condició *ardennoise* d'alguns escriptors dedicarà un dels seus treballs més rellevants des del punt de vista identitari: *Les Ardennes et leurs écrivains, Michelet et Taine, Verlaine et Rimbaud*, publicat el 1921, en les pàgines del qual, de fet, trobem precisament l'òptica inversa de la imagologia. Una òptica, però, complementària i, al cap i a la fi, coherent amb la seva definició de la funció de la literatura:

«*C'est l'air natal*» (Carré, 1922: 4). En aquelles pàgines, «Il ne s'agit pas des Ardennes et de ceux qui les ont dépeintes, quels qu'ils soient et d'où qu'ils viennent, mais seulement des Ardennes et des écrivains qu'elles ont produits» (Carré, 1922: 5). Malgrat que el seu autor en parli, al prefaci, com d'una obra menor amb un abast molt concret, «ce petit livre n'a pas d'ambitions systématiques. Je ne veux pas échauffer une construction littéraire et je préfère me garder de généralisations si poétiques qu'elles soient. Qu'il me suffisse de faire connaître aux Ardennais ces quelques grands compatriotes. Ils décideront eux-mêmes si, dans le portrait que j'en trace, ils retrouveront un air de famille» (Carré, 1922: 10), allò ben cert és que aquest llibre té un component ideològic molt clar, i l'empremta de Maurice Barrès, lorenès vòsgià que havia sentit un cert *enracinement* literari a les Ardennes, hi sembla clara. L'al·lusió, per part de Carré, a Barrès implica necessàriament una referència al cas d'Alsàcia i Lorena que, creuada amb el mestratge reconegut de Fernand Baldensperger, resulta molt important. Carré no es mira precisament la frontera des de la distància, com demostra la seva participació en un llibre emblemàtic d'aquest conflicte: *Le Rhin, Nil de l'Occident*, una participació que comptava també als anys vint amb un precedent comparatista gens menor: el capítol de Fernand Baldensperger en *La Rhénanie*, un volum igualment marcat pels conflictes territorials. Cal tenir present també que durant la Primera Guerra Mundial Carré va ser, lògicament, mobilitzat, i en ple front va redactar un diari, *Histoire d'une division de couverture*, que es publicarà immediatament després de la guerra, en la col·lecció *Les Cahiers de la Victoire* (Carré 1919), un testimoniatge força desconegut i interessant, però en el qual no ens podem entretenir, com també caldrà tan sols assenyalar la seva participació en el grup *Les Compagnons de l'Université Nouvelle* i la seva proposta de reforma universitària francesa posterior al Tractat de Versalles. Totes aquestes informacions donen la mesura de la doble dimensió de la figura de Carré, de la seva implicació per igual en el pla acadèmic i en el polític.

Més desconeguts encara, però no menys importants, des del punt de vista del que ens interessa, són els escrits que, sota el pseudònim Jean Récarth —també, de vegades, Jean-M. Récarth o J.-M. Récarth—, va publicar a la revista *Les Forces Nationales*, revista de vida efímera (de gener de 1913 a març de 1914) i propòsits clars —«armée, marine, développement économique, expansion française, sports, affaires étrangères» figuren, a tall de subtítol, en la seva portada—, en què Carré publicà diverses notes de crítica literària, però també algunes altres que, atesa l'orientació de la revista, només poden situar-se en el pla de la propaganda política que, sense embuts, regia la revista. Així, en el seu primer article —una nota sobre «L'Institut Français à Londres»—, trobem un elogi de les iniciatives culturals de les colònies franceses a la capital britànica remarcant-ne la «plus grande volonté de cohésion et de propagande», i que, sobretot, resulten remarcables per un fet concret:

Ce qu'il faut retenir de cette première chronique, c'est que l'on ne crée pas des instituts «sur le papier», entre des commissions ou au fond des ministères, c'est que la France doit observer l'horizon et intervenir au bon moment à l'étranger, y soutenir, y orienter les «forces nationales». Dans le domaine de la littérature et de la science, comme dans celui du commerce et de la colonisation, elle ne manque pas de collaborateurs lucides, d'ouvriers énergiques et fervents. Ce sont des pionniers eux aussi, et, s'ils sont enfoncés dans les travaux de déblaiement, il ont toujours l'œil fixé sur elle, ils obéissent obscurément, comme

toutes les «forces nationales», à l'impérieuse exigence de «la plus grande Patrie». (Récarth 1913a: 245)

En aquesta escena inaugural del seu pensament, a banda de registrar-se nítidament l'ambient dels mesos immediatament anteriors a l'esclat de la Primera Guerra Mundial en què, més enllà de proclames pacifistes internacionalistes o d'inflamades proclames patriòtiques, es dona sobretot un posicionament exterior de les grans potències europees que en molts aspectes feia presagiar precisament el que passaria l'any següent, traspua de manera igualment nítida la posició de Carré en el pla de la funció internacional de l'estudi de la literatura francesa, una funció eminentment política, com a eina de dominació simbòlica preventiva (respecte a 1914) i restitutiva (respecte a 1871), alhora, a la qual cal donar suport incondicional des de l'acció concreta, és a dir, des de la feina diària de la qual aquesta mateixa nota és alhora crònica, balanç i exemple. Per això, els comentaris literaris solen estar salpebrats de crides a la cohesió nacional —des d'una gens menyspreable perspectiva sobre les lletres alemanyes—, unes vegades de manera tàcita, d'altres de forma absolutament explícita.

Aquesta textura és molt nítida en comentar «Les ouvrages allemands sur la Guerre Turco-Bulgare», un article certament especial per al mateix Carré, no només perquè entre els llibres comentats troba, precisament, un model per al seu diari de guerra, el ja esmentat *Histoire d'une division de couverture*, sinó sobretot per la manera de subratllar certes qüestions de caràcter en la mirada de l'altre:

l'Allemagne, malgré tout, reste fière de son armée: elle a, comme elle le sait, ce qui manquait aux Turcs: le commandement, l'ordre, la discipline. Elle en est si persuadée qu'elle clame à l'Europe et qu'elle peut facilement devenir provocante. C'est un de ses hommes représentatifs, le professeur Hans Delbrück, qui, le 10 avril dernier, écrivait en tête du *Número spécial de l'Armée*, dans le *Journal Illustré de Leipzig*: «L'armée française est aujourd'hui sous le coupe des parlementaires, avocats ou journalistes... Son organisation n'inspirerait en temps de guerre aucune confiance; elle présente en temps de paix aucune harmonie». M. Delbrück n'oublie qu'une chose: c'est que, si la France n'accepte pas volontiers une discipline, elle sait se l'imposer à elle-même aux heures graves. Le vote de la loi de trois ans a montré son esprit de sacrifice: le mouvement national d'aujourd'hui montre son nouvel esprit de cohésion. Qu'on ne nous compare pas aux vaincus d'hier: nous n'avons pas leur fatalisme et nous avons juré, selon la belle parole de M. Gaston Rioù, de ne jamais désespérer de la Patrie. (Récarth, 1913f: 532)

Encara que la major part de les cròniques de Carré, publicades dins la secció «À l'étranger» d'aquesta revista, versen sobre qüestions de crítica literària, vagament comparatistes, allò ben cert és que tampoc no semblen del tot incoherents amb els treballs més explícitament comparatistes que havia anat publicant, des de 1910 i sota el mestratge de qui seria el seu director de tesi, Fernand Baldensperger, a revistes especialitzades com ara *Revue Germanique*, *Archiv für das Studium der neuen Sprachen und Literaturen*, *Modern Language Review* o *Revue de Synthèse Historique*. En tot cas, el més rellevant dels seus articles a *Les Forces Nationales* és el convenciment des del qual són escrites aquelles asseveracions, un convenciment en què la tasca propagandística implícita seria igual-



ment continuada a les revistes especialitzades. Carré és, doncs, entre el seu primer article publicat el 1910 i aquestes notes de 1913, com també ho havia estat Fernand Baldensperger, un germanista francès amb una forta implicació en les qüestions frontereres que no abandonarà en cap moment.

### UN PRECEDENT PROBLEMÀTIC: HENRI HAUSER

Entre els precedents mai al·ludits de la imagologia podem trobar diversos escrits que, bé de manera digressiva, bé de manera directa, unes vegades de manera conscient i d'altres de manera intuïtiva, apunten en una direcció semblant. Però mai no s'ha estudiat el conjunt de textos d'erudits que, des de diverses disciplines acadèmiques, es publiquen durant la Primera Guerra Mundial aportant una manera d'interpretar l'enemic en temps real i, també, en perspectiva. Hi ha diversos pamflets i opuscles que poden suggerir una línia argumentativa semblant a la proposada per Carré: *Le Germanisme et l'esprit humain*, de Pierre Lasserre, *L'Allemagne barbare*, de Gabriel Langlois, o *L'Allemagne et la Guerre*, d'Émile Boutroux, tots tres publicats el 1915, no semblen diferenciar-se gaire —en actitud— dels treballs que tant Baldensperger —que els esmenta en alguna ocasió— com Carré escriuen durant la contesa: són trets que comparteixen tots els escrits de combat de l'època.

Però n'hi ha un que mereix comentari a banda, perquè les semblances amb la imagologia de Carré són inversament proporcionals al silenci que Carré manté al seu voltant. Es tracta de *Comment la France jugeait l'Allemagne. Histoire d'une illusion optique*, d'Henri Hauser, publicat també el 1915. Professor d'Història Econòmica especialista en els orígens del capitalisme modern, Hauser, com d'altres erudits i universitaris francesos, sent la necessitat de mostrar, des de la seva perspectiva, una visió de la guerra en curs. La peculiaritat de l'opuscle de Hauser és que es concentra en caracteritzar l'enemic, i ho fa no solament seguint un itinerari d'autors semblant al que emprà (i amplia) Carré, sinó fins i tot amb plantejaments ben semblants, tal com queda clar en el mateix subtítol de la seva obra. Així, per a Hauser, els errors d'òptica serien el tret dominant de la relació dels intel·lectuals francesos i Alemanya, oposant la imatge emanada de Madame de Staël als advertiments com els de Quinet sobre la percepció anacrònica d'Alemanya per part dels francesos: «Personne ne voulait croire à l'existence de cette Allemagne, où les nixes et les elfes étaient remplacés par des politiques, des marchands et des soldats» (Hauser, 1915: 1). Com es pot apreciar, Carré pensa en una tradició, mentre que Hauser reflexiona sobre «l'incapacité de haïr longtemps, qui paraît bien faire le fond de notre caractère national, empêche nos pères de se souvenir, la crise passé, des paroles de Quinet» (Hauser, 1915: 2). I, en èpoques d'optimisme —o d'admiració—, resulta que

Sous ces diverses influences, une nouvelle image de l'Allemagne se dessinait peu à peu dans les cerveaux français. Elle ne ressemblait plus à l'Allemagne romantique de Mme de Staël, ni à l'Allemagne orageuse de 1840-1818, pas davantage à l'Allemagne

bismarckienne, à la Germania du Niederwald. Pas davantage, non plus, à la réalité. (Hauser, 1915: 4)

Per a Hauser tot plegat constituïa un error, però el problema és que són «les représentations subjectives qui sont les vrais moteurs de l'histoire» (Hauser, 1915: 5). I aquestes representacions subjectives ho són en primera persona i, sobretot, en tercera. Per a la seva generació, es tractava no només de recordar els horrors de la guerra, sinó d'entendre per què Prússia havia vençut. Aquest desig de comprendre aquesta victòria va acabar formant una nova imatge que, després, igualment es trencaria. Tot plegat, feia emergir una idea de la cultura i de la realitat alemanyes més propera a la fantasia que a l'anàlisi ponderada:

Tel était le rêve. On sait quel fut le réveil. — Une fois de plus ce pays nous a «trompés dans nos jugements». Encore une fois «nous l'avons cherché à un demi-siècle de la place où il était réellement, tant son génie est peu conforme au nôtre, et nous donne peu de prise pour le saisir». Encore une fois nous nous étions forgé une fausse Allemagne; encore une fois nous devons éprouver, lorsqu'elle apparaîtrait dans notre histoire avec sa vraie figure, non seulement une cruelle déception, mais une sorte de stupeur. (Hauser, 1915: 4)

Sense oblidar la qüestió alsaciana, Hauser fa una aproximació que, tot combinant el patriotisme amb l'anàlisi de les elits industrials i acadèmiques alemanyes, aporta una idea d'imatge gairebé somiada, imaginada per part dels francesos respecte als alemanys que, malgrat la diferència en el to bel·ligerant, no deixa de resultar massa semblant als treballs de Carré —que no esmenta en cap moment— com perquè no el tingués present.

## EL DOBLE MESTRATGE ALSACIÀ DE FERNAND BALDENSPERGER

Un cop acabada la guerra, després del Tractat de Versalles, l'any 1919 Alsàcia i Lorena tornen a formar part de França. S'inicia un procés de refrancesització del territori recobrat —amb moviments migratoris de les poblacions germàniques inclosos— i de les institucions que, com en el cas de la Universitat, en molts casos havien estat creades per l'Estat bismarckià vencedor de la guerra de 1870-1871, i que havia aconseguit dotar aquestes regions, i especialment la capital alsaciana, d'unes estructures civils i acadèmiques molt potents. França comprèn nítidament que aquestes estructures de l'Estat germànic han de ser conquerides espiritualment, i no només territorialment. En aquests sentit, una de les primeres decisions de l'administració francesa és dotar la Universitat d'Estrasburg d'una solidesa acadèmica que fes oblidar erudits com Georg Simmel, Carl Schmitt, Gustav Gröber o, tot entrant ja en el pla de la Literatura Comparada, un jove doctor en Filologia Romànica: Ernst Robert Curtius. El dia que el rètol *Germania* del capdamunt de la façana de la imponent seu de les associacions d'estudiants és substituït per un altre que diu, senzillament, *Gallia*, significa molt més que el canvi de nomenclatura d'un edifici. Amb un seguit d'actes entre els dies 21, 22 i 23 de novembre de 1919, amb l'assistència del president de la República, Raymond Poincaré, la nova universitat francesa és inaugurada

solemnement i simbòlica, i comencen a incorporar-s'hi professors especialment triats per a la plaça. Un fet clau en la història de la Literatura Comparada europea és la creació —immediatament, aquell mateix any 1919— de la segona càtedra de Literatura Comparada de França, després de la de Lió, que datava de 1896. Una càtedra que va ocupar Fernand Baldensperger i que, com moltes d'altres en aquell moment, és concebuda —en una estratègia emblemàtica de la importància atorgada per les autoritats acadèmiques franceses a la refrancesització de les estructures universitàries alsacianes— per a una figura d'especial relleu com la seva.

A començaments de segle, Baldensperger havia fundat el model de monografia comparatista francesa amb *Goethe en France*, de 1904, que és el model de Carré per al seu *Goethe en Angleterre*, i que s'havia convertit ja, i encara ho serà més, en model a seguir durant dècades —especialment si tenim present que, a França, només els *Professeurs* (i no els *Maîtres de conférences*) poden dirigir tesis doctorals, la qual cosa li va atorgar, durant força temps, la capacitat d'homogeneïtzar la perspectiva comparatista. Però, a banda del mestratge metodològic, es tracta d'una referència també en el pla polític: Baldensperger havia nascut a Saint-Dié des Vosges (una contrada entre Alsàcia i Lorena, en territori d'aquesta darrera regió i just al llindar del territori que havia passat a formar part d'Alemanya), en una data tan simbòlica com 1871. Quan es crea la càtedra de Literatura Comparada de la Universitat d'Estrasburg, i li proposen ocupar-la, no dubta a deixar Nova York —on estava en delegació— i també —temporalment— París, on havia creat els estudis comparatistes el 1910, per retornar a la *Rhénanie*. I, en aquesta nova universitat francesa, ocupa un lloc força rellevant des del primer moment, com prova el fet que va ser l'encarregat de l'edició del llibret que recull els discursos institucionals de la festa d'inauguració de la universitat. La importància de la càtedra de Baldensperger queda, d'altra banda, ben clara en el balanç oficial del degà de la Facultat de Lletres, Chr. Pfister, després del primer curs d'existència de la *nouvelle* universitat, però també en el tema triat pel catedràtic per al seu curs inaugural:

entre toutes les littératures il y a contact, action et réaction réciproques; et voilà pourquoi il a été créé à notre Faculté une chaire et un Institut de Littérature Comparée. La chaire est occupé de la façon la plus brillante par M. Fernand Baldensperger; il l'a inaugurée par un cours public, qui a duré toute l'année scolaire, sur M<sup>me</sup> Staël et les littératures étrangères. Une revue de littérature comparée doit paraître prochainement, avec la coopération directe de notre Institut.<sup>3</sup> (Pfister, 1921: 107)

Només uns mesos més tard es llegeix a la Universitat d'Estrasburg la primera tesi doctoral del comparatisme francorenà, dirigida per Baldensperger: *Goethe en Angleterre*, de Jean-Marie Carré, aleshores *Chargé de cours* de Literatura Alemanya a Lió. Però, abans de comentar la tesi de Carré, cal aturar-se un moment a analitzar els termes en què el catedràtic de referència de la disciplina resulta clau en la reorientació d'aquell jove germanista.

3. L'expectació internacional sobre la fundació d'una revista de Literatura Comparada va ser força interessant, i s'arrossega diversos anys. Efectivament, el 1921 es funda la *Revue de Littérature Comparée*, però a París, a la Sorbona, on comença a funcionar l'Institut que semblava previst per a Estrasburg, i on, amb un cert retard, es crearà la primera càtedra comparatista de la capital francesa, el 1925.

Baldensperger, que havia debutat com a *Maître de conférences* en Literatura Alemanya a la Universitat de Nancy l'any 1898, esdevé el segon professor de Literatura Comparada de França, en ocupar la plaça de Lió a la mort de Joseph Texte, el 1900: primer com a *Chargé de cours* i, un cop passats els tràmits escaients, des de 1902 ja com a *Professeur* (Martí Monterde, 2011: 427-433). El 1910 s'incorpora a la Sorbona per posar en marxa el comparatisme a la Facultat de Lletres de París; però el 1919, malgrat el prestigi acumulat, encara és només *Chargé de cours*. Comptat i debatut, el seu periple acadèmic és ben mogut: el 1910 és cridat a la Sorbona; va a Harvard el 1913 i a la Universitat de Colúmbia de Nova York, el 1917; és a Estrasburg des de la creació de la càtedra fins a 1923 i des d'aleshores novament a la Sorbona, on assoleix la condició de *Professeur* el 1925. En els anys trenta retorna a Harvard, però tot plegat sense deixar mai de tenir un peu, igualment, a la Sorbona (Charle, 1986: 19-21; Dubar, 2000). Com es pot apreciar, la cronologia de la seva trajectòria té a París la culminació absoluta, però a Estrasburg un punt d'inflexió. Baldensperger desenvolupa simbòlicament des d'Estrasburg, com després amb la fundació de l'Institut de Littératures Modernes Comparées de la Sorbona i de la *Revue de Littérature Comparée*, el 1921, una autèntica tasca de supeditació del comparatisme universitari francès a la reorganització nacional i, en certa mesura, a escenificar sobre els estudis literaris el resultat del Tractat de Versalles. En aquest sentit, Carré —al cap dels anys, el seu successor a la Sorbona— és el seu més fidel deixeble.

En les seves memòries, *Une vie parmi d'autres*, Baldensperger relata com, en ocupar la càtedra, es va posar «Al servei d'Alsàcia» (Baldensperger, 1940: 311-333), una Alsàcia que ell mateix havia ajudat a reconquerir tot rememorant la seva entrada amb les tropes (Baldensperger, 1940: 253). En aquell moment, era professor de la Sorbona *en mission* a la Universitat de Colúmbia, a Nova York. Quan va recollir les seves lliçons sobre literatura francesa pronunciades a aquesta universitat americana, sota el títol *L'Avant-guerre dans la littérature française*, no va dubtar a redactar una dedicatòria especial, als seus alumnes estatunidencs i a la memòria dels tres-cents escriptors francesos *morts au champ d'honneur* des del començament de la guerra, seguida d'una nota editorial —segurament redactada pel mateix Baldensperger— en què les intencions d'aquest llibre i d'aquelles conferències quedaven molt clares: «la France en guerre a fait preuves de qualités d'endurance et de sacrifice auxquelles ses ennemis eux-mêmes ont dû rendre hommage. Outre les solides et vieilles vertus de la nation et son patriotisme instinctif, se sont manifestés les dispositions que la littérature, avant la guerre, no laissait d'indiquer à sa manière» (Baldensperger, 1919b: 9). De fet, és la guerra, i no ben bé la postguerra, el que anima aquelles pàgines, la qual cosa també queda clara a les seves memòries quan refereix els conflictes que, a Harvard, solia tenir amb els alemanys amb qui coincidia en actes públics, en principi erudits, però que esdevien accions de propaganda i d'extensió dels combats, fins i tot abans que comencessin. Així, relata com va haver de compartir taula en una conferència en què un representant prussià va establir una analogia entre l'expansió i posterior derrota de Napoleó i la situació en aquells dies. Quan li va tocar de prendre la paraula, algú li va exigir que ho fes en alemany —tot al·ludint al seu origen—, però ell va respondre que, atès que se li demanava que s'expressés en una llengua estrangera, ho faria en anglès ja que es trobava als Estats Units, i va dedicar tot el seu discurs a l'idea «chère à notre siècle xvi<sup>e</sup>, d'une République des Lettres dont participeraient tou-

tes les nations: sorte de Cité de Dieu qui semblerait planer au-dessus de tous les peuples sans en offusquer aucun» (Baldensperger, 1940: 232). Accions d'aquesta mena, de neutralització de la propaganda alemanya i articulació de la pròpia en els moments immediatament anteriors a la guerra, continuaran en els anys de la guerra mateixa, i fins i tot en la postguerra, tot enllaçant-les. Res a dir, respecte a aquest compromís patriòtic en plena guerra, perquè val a dir que de l'altra banda de les trinxeres les argumentacions dominants no eren segurament gaire diferents; però el que sobta és que aquesta actitud es mantingui tan ferma un cop recollides aquelles conferències en forma de llibre, i que es projectin fins ben entrada la dècada dels anys vint, amb Maurice Barrès com a meridià.

Així, a *L'Avantgarde dans la littérature française*, el capítol dedicat a «La Question nationale» té molt més a veure amb els posicionaments un cop acabada la guerra que amb la informació sobre el període anterior. D'entrada, Baldensperger considera passada l'època, derivada de l'afer Dreyfus, en què un home de lletres podia ser «cosmopolite avec délices» (Baldensperger, 1919b: 75-76), però de 1900 a 1914 el vincle dels francesos amb el seu país s'havia com reencarnat, i s'hauria sabut crear un nou patriotisme des de motius més concrets —amb la qual cosa trobava una sortida als debats sobre el cosmopolitisme— que disposarien de més arrels i més vigoroses, més diverses i sòlides. L'arregliment amb Maurice Barrès —i, en el fons, amb Charles Maurras i l'*Action Française*—, per exemple, és llegit en clau de renovació del patriotisme francès des de les regions:

Toute une littérature régionale, (...) à peine connue de la critique parisienne, à peu près ignorée à l'étranger où l'on restait hypnotisé sur le roman boulevardier, a donné son expression à un nouvel *enracinement* du patriotisme français. (Baldensperger 1919b: 79)

Gràcies a la saba de la *província*, doncs, com ja s'havia esdevingut durant la guerra, i tot comptant amb una mobilització general que, en nodrir-se de la substància profunda d'un exèrcit nacional, a França, no pot descuidar-se de l'aportació d'aquestes regions variades, aquesta saba vindria a renovar l'ànima francesa, i renovaria la definició de la nació, una definició que s'adreça tant a l'interior com a l'exterior, com a nou caràcter essencial que ha de visibilitzar-se, atès que «l'étranger a besoin, plus que nous-mêmes assurément, de comprendre cette variété de l'unité française» (Baldensperger, 1919b: 82). Un cop més, es demostra que la definició nacional té un doble marc de proposició i d'interpretació.

Pel que fa a la geografia cultural i política, Goethe —i el món de Weimar que gravitava al seu voltant— seria el rostre que prendria la civilització germànica que sabria apreciar el seu vincle amb les tendències generals de la humanitat, mentre que Prússia seria imperiosa i agressiva; pensaments com el de Maurice Barrès vindrien a esclarir tal oposició interna, mentre que figures com la de Romain Rolland quedarien diluïdes en la seva pròpia manca de consistència, que també serà remarcada el 1921: la disjuntiva d'una «cultura europea» semblava plantejar-se en termes de «pacte transnacional amb els alemanys d'altre temps» o d'harmonia quasimusical en què la pedra angular europea fos la cooperació d'Alemanya amb França. El pacifisme de Victor Hugo, que en part reprenia Rolland, amb el seu deler d'uns Estats Units d'Europa, torna a plantejar-se, però gairebé

en el mateix enunciat que el recorda esdevé problematitzat, perquè, a l'entendre de Baldensperger, «avait le tort de retarder singulièrement sur l'histoire, ou de sacrifier à une notion fausse de l'Allemagne présente et future» (Baldensperger, 1919b: 101). Al seu entendre, la situació resulta molt més concreta, especialment en termes geogràfics:

Le point «névralgique» restait, en tout ceci, l'Alsace: elle était depuis 1871 l'obstacle à toute entente foncière entre Allemagne et France; avec ce qu'on appela «la renaissance de l'orgueil français», l'Alsace ne pouvait manquer d'être engagée, plus que toute autre région, dans les préoccupations ravivées. Non pas, comme le prétendaient les publicistes allemands, l'Alsace témoignage pénible de notre défaite militaire, et gage possible d'une revanche des soldats humiliés; moins encore l'Alsace des gisements de potasse et des métiers à tisser, objet de convoitises économiques! Mais l'Alsace liée à la France par un ancien pacte d'amitié, d'alliance et de dépendance libérale, terre de soldats et de démocrates, «bastion de l'Est» et non «glacis de l'Empire», «marche» éternelle où les traits ethniques pouvaient être brouillés et divers, les intérêts mercantiles emmêlés, mais où, sitôt qu'une âme collective avait paru, elle avait été animée d'un rythme identique à celui qui battait dans le cœur de la France. (Baldensperger, 1919b: 104)

D'aquesta manera, Baldensperger subratlla a plena consciència la condició d'Alsàcia com a «pierre de touche même de la vitalité de la culture française», i no dubta a citar passatges de poemes de la jove generació literària que havia lliurat la seva vida en la guerra: Charles Péguy —«Hereux ceux qui sont morts pour la terre charnelle...»—, Paul Drouot —«Sospiraient du souci de la seule victoire...»—, Charles Troufleau «Guerre, ô ma délivrance, ô mort, ma vérité...»— (Baldensperger, 1919b: 105-107), tot desprenent una mística, una fe nacional, una creença que transmetria l'exigència de morir per elles, si calgués.

Aquestes afirmacions tindran un nou desenvolupament en la seva participació en unes jornades d'estudi sobre *La Rhénanie*, celebrades al llarg de 1921, la conferència, «Les tendances culturelles de la Rhénanie», que Baldensperger va pronunciar el 23 de maig de 1921 a la Facultat de Ciències Polítiques d'Estrasburg, tot recordant d'entrada que «l'École des Sciences politiques doit son origine aux heures les plus sombres de 1871» (Baldensperger, 1922: 115). Les conferències van ser recollides, l'any següent, en un llibre: *La Rhénanie*, un volum en què, de bon començament, el programa a seguir queda ben marcat pel prefaci de Paul Tirard, datat a Coblença el desembre de 1921: «notre œuvre ne s'adresse pas seulement aux soldats de France. [...] les populations rhénanes des territoires occupés, y sont également conviés. [...] C'est que nous voulons est plus net et plus clair: nous voulons la sûreté militaire et politique de nos frontières» (Tirard, 1922: XVII). O, com sintetitzarà Baldensperger al seu torn, «ce que la volonté prussienne a su faire, c'est une volonté égale qui, seule, pourrait le défaire» (Baldensperger, 1922: 141). Així doncs, es tracta de França i de «sa vieille mission rhénane», que torna a ser cabdal:

Mission de sauvegarde démocratique et de civilisation, non de conquête et d'assimilation, cela va sans dire, mais qui nécessite d'autant plus de clairvoyance et d'esprit de suite; mission pour laquelle on ne saurait trop souhaiter le concert éclairé de tous ceux qui peuvent aider à définir le vrai rôle dévolu au génie français sur une rive gauche du Rhin un peu plus

libre de ses destinées, et dans une région dont Chateaubriand pouvait encore écrire en 1833 que, là, «le sol et les hommes semblent dire que leur sort n'est pas fixé, qu'ils n'appartiennent à aucun peuple...». (Baldensperger, 1922: 115-116)

Més explícitament encara, les col·laboracions de Fernand Baldensperger a la revista *L'Alsace Française* no deixen lloc al dubte respecte a aquesta missió. Especialment la que redacta quan, el 1923, per tal de poder aconseguir la càtedra de París, es veu obligat a renunciar a la d'Estrasburg, i s'acomiada de manera tan emocionada com clara:

S'il est vrai, comme le disait joliment M. Weiss, que l'Alsace est «un poète allemand devenu soldat français», il importait avant tout de donner, à la jeunesse des provinces recouvrées, les moyens de bien servir à la commune patrie. Une «école d'application» comporte certaines disciplines, d'aspect un peu scolaire, faites pour assurer le maniement de l'outil autant que pour développer la théorie de la connaissance: et nos Facultés sont évidemment, dans une large mesure, des écoles d'application... (Baldensperger, 1923: 391)

Certament, el parèntesi de quaranta mesos en què Baldensperger va ser professor a aquesta universitat s'ha de considerar clau en la història política del comparatisme francès, la qual cosa hauria de semblar una mena de redundància, a la vista de l'examen de consciència que Baldensperger fa, l'any 1919, en la primera publicació que firma en la seva doble condició de *Chargé de cours* a la Sorbona i *Professeur* a la Universitat d'Estrasburg:

Si l'univers doit trouver la paix dans une société des nations, et si un nouvel humanisme doit aider à créer la véritable mentalité internationale, la France est appelée à jouer un rôle éminent dans cette rééducation des intelligences: nul chauvinisme dans cette certitude et dans l'affirmation que j'en donne ici, mais la constatation pure et simple de nos plus durables mérites, le résultat aussi des expériences recueillies, en France et hors de France, au cours de ces cinq années. [...] Cela, c'est de la politique. Disons-nous que, de près ou de loin, plusieurs «comparatistes» s'y sont trouvés mêlés, et qu'ainsi le contre-coup des pré-occupations nationales aurait chance d'ébranler les cloisons de la tour d'ivoire. Mais, y avait-il des tours d'ivoire? Et, d'autre part, qui pourrait reprocher, après la cruelle expérience de ces quatre ou cinq années, à ceux qui dresseront, historiquement, méthodiquement, une portion quelconque du bilan intellectuel du passé, de faire valoir tout ce que revient à la France parmi les suggestions et les inspirations les mieux propres à éduquer le genre humain et à fortifier la vraie civilisation. (Baldensperger, 1919c: 271-272)

Com es pot apreciar, a Baldensperger no sembla significar-li cap problema que l'activitat comparatista sigui vista com a plenament política: «Ce sont ces problèmes que la littérature comparée ne peut manquer de rencontrer au terme de son effet» (Baldensperger, 1919c: 272). Per tant, la relació entre política i Literatura Comparada, que malgrat les bones intencions d'alguns historiadors del comparatisme s'ha de considerar una constant des dels seus inicis, assoleix en aquest moment el seu màxim nivell, i de fet s'hi mantindrà en aquest grau, de la mà del comparatisme francès, durant força anys.

En aquesta polarització, de manera lògica, la figura de Goethe ocupa un lloc especialment delicat. Així, a banda dels texts ja indicats, cal tenir-ne present un altre, molt ex-

plícit al respecte, publicat encara en plena guerra a la revista *Edda*: «Goethe et la guerre actuelle». La pregunta inicial sobre Goethe, en aquest sentit, no pot ser una altra que:

Y avait-il, songions nous, une «commune mesure» entre les dispositions manifestées par l'Allemagne actuelle et la signification maîtresse de l'œuvre et de la personnalité goethéennes ? [...] Goethe portait-il une part de responsabilité dans le déchaînement de l'esprit «boche» à travers la communauté européenne? (Baldensperger, 1917a: 173)

El lector avesat sabrà entendre i valorar adequadament la violència retòrica del terme emprat per referir-se despectivament i tòpica als alemanys. És en aquests termes que Baldensperger assenyala les vegades que, en la perspectiva intel·lectual francesa, s'havia formulat aquesta pregunta, abans i després de 1871: Émile Boutroux, Rémy de Gourmont, Maurice Barrès, Ernest Renan, Alexandre Dumas fill, Louis Ménard; una pregunta renovada de manera tràgica després de 1914. Però entre les obres de tots aquests autors no troba, encara, cap argument constructiu a partir del qual desenvolupar el seu discurs. Aquesta troballa la fa, en realitat, en un llibre de Pierre Lasserre, *Le Germanisme et l'esprit humain*, editat a París 1915, i que, al seu entendre

met expressément Goethe parmi les maîtres, qui ont enrichi le patrimoine commun de l'Europe et l'excepte ainsi des représentants du «germanisme» intégral. (Baldensperger, 1917a: 173)

Partint d'aquesta mateixa hipòtesi, tota la resta de l'article desplega un ventall d'arguments de Goethe mateix que, d'una banda, acreditarien la seva admiració per la civilització francesa, i especialment per la ciutat de París, en contrast amb la seva consideració més aviat negativa de Berlín, de Potsdam i, en general, de Prússia. És evident que el model prussià acabaria sent la matriu a partir de la qual s'unificaria el model de nació cultural alemany, en detriment del que havia pogut significar un model que gravités al voltant de Weimar, fins al punt que Baldensperger arriba a concloure que «l'immuable détestation dont Goethe, sa vie durant, a accablé la Prusse et les Prussiens suffirait à détacher ce grand Allemand du camp où sa nationalité semble le ranger» (Baldensperger, 1917a: 176), i fins i tot sembla haver-hi una clara doble intenció en considerar-lo «ce Rhénan transplanté à Weimar». (Baldensperger, 1917a: 177). Un renà, doncs, que deuria a la influència anglesa una tendència liberal, és «à la tenue individuelle du gentleman et au respect de la liberté chez les particuliers, que Goethe oppose avec mélancolie ce goût de la réglementation et de l'ordre» prussians. I que trobaria en França i la seva idea de civilització «un pays de vraie culture et d'humanité sûre. [...] Ce témoin toujours attentif des choses françaises, cet excellent connaisseur de notre histoire restait singulièrement convaincu des facultés de rebondissement de notre pays» (Baldensperger, 1917a: 179), no s'estaria, al seu parer, de marcar permanentment distància respecte al prussianisme, precisament, amb la seva relació amb França:

Pour ce qui est de la France, est-il nécessaire d'observer que Goethe n'aurait jamais partagé les ignorances et les insuffisances psychologiques de la plupart des intellectuels allemands de 1914 ? [...] Goethe se désolidarise, si l'on peut dire, des dangereux partenaires au



milieu desquels l'Allemagne d'aujourd'hui voudrait à toute force le maintenir. (Baldensperger, 1917a: 179 i 181)

Baldensperger articula, doncs, una resposta inequívoca a la pregunta que, pàgina a pàgina, s'ha mostrat com més anava més retòrica, i com més retòrica, més política. A la qual cosa afegeix, simètricament oposats als arguments que vinculaven el pensament de Goethe amb els seus veïns occidentals, un estol d'arguments que, juxtaposats, donarien la mesura de la fal·laç assimilació de la figura de Goethe per l'Alemanya de 1914, per tal de desactivar-la.

Més encara: un cop reiterada la pregunta —encara més retòrica— que guia tota l'argumentació: «Est-il possible d'aller plus loin?», Baldensperger ja se situa directament en el pla de les especulacions. La conclusió és portada per l'estudiós fins a l'extrem que no s'està de realitzar un autèntic exercici de ventrilòquia erudita que, com a mínim, no deixa de resultar sorprenent en un hereu del positivisme biografista. A la pregunta: «Quelle serait, dans l'ordre de l'activité, l'attitude d'un Goethe vivant dans les conjonctures présentes?» (Baldensperger, 1917a: 186), l'estol de respostes afegides no deixa de resultar tan inversemblant com l'adequació d'alguns dels trets àulics goethians més coneguts per tal de fer-los avinents al seu plantejament:

Aurait-il protesté contre la violation de la Belgique, les massacres et les déportations, les légendes tendancieuses par lesquelles son peuple en armes prétendait justifier son système de la «guerre dure»? Se serait-il renfermé dans la tour d'ivoire de la spéculation pure, pour oublier, en face des vérités éternelles ou des figures de la fiction, les sinistres réalités du présent? Avouons que l'auteur du *Divan* était fort éloigné en général, par son tempérament et sa tendance à l'équilibre et à la sagesse supérieure, des vives réactions immédiates: l'injustice lui paraissant, comme il écrivit un jour, moins pernicieuse que le désordre, il n'aurait sans doute pas libéré sa conscience avec toute la spontanéité que nous souhaiterions. Mais ce serait faire injure à ce grand homme que de l'imaginer «au-dessus de la mêlée»; et c'est bien le pire désordre qui lui semblerait manifesté dans les prétentions et les procédés de l'Allemagne. Il aurait fait entendre à sa façon la voix de Weimar dans l'horrible concert des engins de la guerre. (Baldensperger, 1917a:186)

Com es pot apreciar, Goethe esdevé un capital simbòlic que Baldensperger situa en una problemàtica equidistància entre França i Alemanya, des de la qual li resultaria pràcticament ineludible —a la vista de les citacions adduïdes de la seva obra— posicionar-se en favor de França contra Prússia —epítom de les potències centreeuropees—; una equidistància que, d'altra banda, en termes geopolítics, resultava asimètrica amb l'al·lusió a la seva condició renana. Finalment, Goethe esdevindria una mena de Madame de Staël a l'inrevés, en una comparació entre la situació de la relació entre Alemanya i França en 1810 i la que mostra un segle més tard: les energies espirituals que Staël hauria vist en l'Alemanya vençuda per Bonaparte tindrien la seva exacta correspondència amb les que Goethe trobaria ara en França. Ara bé: en una certa mesura, Germaine Necker seria corregida per aquesta asimetria goethiana:

Française d'adoption et de cœur [elle] vint donner une voix à la conscience de la nation victorieuse et signaler, en plein triomphe de l'«organisation» napoléonienne, la puissance

des forces morales et la valeur de l'idéalisme allemand (elle eut même le tort de s'imaginer que la Germanie en était toute baigné, et éternellement). Qui sait si un Goethe, soucieux comme il l'était des vrais intérêts de la civilisation et avisé de la nature réelle de celle-ci, n'aurait pas eut le geste élégant de mettre en forme, lui aussi, tout ce qu'il connaissait de la France, et de présenter à ses compatriotes, à l'heure des enivres frénétiques, ce tableau prémonitoire? (Baldensperger, 1917a: 187)

Certament, hi ha massa interrogacions conjecturals com per poder entendre aquest article de Baldensperger com una altra cosa que un escrit de combat. Però, vist així l'encaix renà goethià, s'entén més bé que Baldensperger sigui, en aquest sentit, d'una coherència absoluta: quan anota l'edició del discurs de Maurice Barrès a la Royal Society de Londres, el 1916, *Les Traits éternels de la France* (Barrès, 1918), quan publica, el 1920, *Les Grandes Caractéristiques de la France Moderne* (Baldensperger, 1920), per no parlar dels seus articles a *L'Alsace Française* —incloent-hi el monogràfic que aquesta revista dedicarà al centenari del naixement de Goethe— o al *Journal de l'Alsace et la Lorraine* que només podem al·ludir, no fa sinó confirmar una trajectòria prèvia que la guerra justifica, i que la immediata postguerra intensifica, una trajectòria que defineix una actitud política com a programa.

L'acció a la càtedra d'Estrasburg serà la continuació lògica també d'un altre important text seu de guerra: *Note sur les Moyens d'Action Intellectuelle de la France à l'étranger*, publicat el 1917, que dibuixa les bases d'una polarització definitiva de la influència sobre Europa dels alemanys i els francesos, amb les respectives institucions culturals i acadèmiques. I tot plegat sense oblidar que, en el primer volum d'abast i tema generals que Baldensperger publica després de la guerra, pocs mesos abans d'esdevenir catedràtic a Lió, *La Littérature. Création, succès, durée*, un llibre que es planteja com un manual d'introducció al fet literari, no dubta a dedicar-ne pràcticament la meitat a la relació entre literatura i nació, vincle decimonònic reeditat en la postguerra, que ara té en França un nacionalisme clar i franc, que no s'entreté en eufemismes:

En servant à qualifier ainsi, soit pour les concitoyens, soit pour l'étranger, la *psyché* millénaire qui anime des peuples ou des races, les formes littéraires ont accompli le cercle de leur existence. (Chemin faisant, la vie provisoire de la littérature a enrichi de moyens d'expression, de nuances de sensibilité, des ensembles qui, à distance, nous apparaissent surtout, désormais, sous la figure de mentalités nationales. [...] le détail de cet effort expressif a permis à mille énergies de se libérer ou de se reconnaître : elles ont fini, groupées et confondues, par déterminer l'apparence de vastes agglomérations que distingue surtout, aujourd'hui, leur nationalité. (Baldensperger, 1919a: 316)

En definitiva, en un context de nacions literàries en què França assumeix plenament aquesta condició i la funció de la literatura en les relacions polítiques, a través de la Literatura Comparada els seus professors intentaran reconstruir i refermar els vincles entre la seva hegemonia literària i l'hegemonia política, i, des d'aquesta nova consciència política —de ser nació literària en cerca d'una nova forma d'hegemonia europea—, començaran a reelaborar *comparativament* el seu discurs sobre Alsàcia i Lorena.

## LA PRIMERA TESI DEL COMPARATISME FRANCÈS A ESTRASBURG

Pocs mesos després de crear-se la càtedra de Literatura Comparada de la Universitat d'Estrasburg, s'hi defensa la primera tesi doctoral sota la direcció de Fernand Baldensperger: *Goethe en Angleterre*, de Jean-Marie Carré, jove germanista de la Universitat de Lió, desplaçat expressament per doctorar-se a la universitat alsaciana. En el desenvolupament de la imagologia ocupa un lloc central el breu pròleg que encapçala aquella tesi, redactat quatre anys més tard que la resta del llibre, un cop acabada la guerra.

Més que en el contingut pròpiament del llibre, en aquelles breus pàgines es troben les primeres passes de Carré envers la imagologia, incloent-hi la confirmació de la dependència del comparatisme de la història literària i, en un cert sentit, de la psicologia dels pobles o, fins i tot, de l'antropologia cultural, intraeuropea o, més exactament, francoalemanya:

À la base de la littérature comparée il y a une étude de psychologie collective et de psychologie individuelle, [...] pour de telles recherches, une méthode strictement historique est indiquée. Mais [...] doit satisfaire à deux exigences: mettre en lumière, d'une part, le phénomène d'opinion et, d'autre part, l'individualité dirigeante. (Carré, 1920: VI-VII)

Com a punt de partença de la recerca, podríem esperar que la introducció presentés per què la irradiació de Goethe entre els escriptors anglesos produïa, precisament, uns efectes culturals susceptibles de reflectir aquesta psicologia col·lectiva, així com la metodologia amb què seria analitzada. No és així en absolut: tota la introducció s'ocupa de manera pràcticament exclusiva de la relació entre Alemanya i França, amb una especial consideració del passat immediat: «Entre eux et nous il y a tous nos morts» (Carré, 1920: II). No hi ha dubte que la guerra, que havia retardat la publicació del llibre i, per tant, també del grau de Doctor del seu autor, i que sobretot havia estat una experiència colpidora, tant en el pla polític com en el personal, motiva un pròleg com aquest, en el qual, sense esperar a plantejar les qüestions metodològiques bàsiques, des de les primeres pàgines es pregunta:

Que sont devenues les idées que nous avons sur l'Allemagne? Les unes ne résistent pas au torrent des émotions, des souffrances, des désillusions qui les entraînent à la dérive; elles sont battues par l'expérience. Les autres se consomment dans les sentiments en révolte. Ou l'indifférence, ou je ne sais quelle méfiance hostile. Nous ne vivons pas dans le plan lumineux de la pure intelligence, nous vivons dans l'incertaine atmosphère des convalescences morales. Et nous écrivons, d'une plume mal assurée, tremblante encore d'indignations, prête à rayer plus d'une page ancienne, hésitante devant nos pensées nouvelles. (Carré, 1920: I)

Aquesta pregunta inicial no pot ben bé interpretar-se com una proposta metodològica, perquè, com es pot apreciar, conté ja bona part de les respostes, que no dubten a desenvolupar-se de manera irada. Però, al capdavant, i ni que sigui de manera intuïtiva, ja planteja, en el seu desplegament, el contrast entre la realitat d'una cultura i la representació que

se'n fa des d'una altra —cultura o civilització, si es prefereix. A França, al llarg de molt de temps, s'havia anat construint una idea d'Alemanya, i alguna cosa ha passat amb aquestes idea, que l'experiència esmena, perquè sobtadament cau enderrocada en forma de desil·lusió, és a dir, de final d'una il·lusió, d'una imatge.

La realitat que irromp i que trenca aquesta imatge és sintetitzada en uns termes tan clars com durs:

L'Allemagne s'est révélée indigne de son histoire. Les biens précieux que lui avait légués le génie, elles, les a vendus à vil prix. Elle a bâillonnée la vérité. Ses intellectuels ont jeté dans le ruisseau le trésor dont ils étaient dépositaires. Ils ont commis le crime qui ne se pardonne pas: le péché contre l'esprit.

Ils savaient où était la vérité, et d'emblée, sans hésiter, ils sont allés au mensonge. Ils ont prostitué les idées, et les déesses immortelles ont été enchaînées derrière les fourgons de pillage et menées en servitude. (Carré, 1920: II)

Per a Carré —i en això resulta molt evident que segueix i desenvolupa el criteri establert durant la guerra per Baldensperger— només un alemany es desmarca d'aquesta «Kultur», només un representant de la cultura alemanya es distancia d'aquesta «philosophie frénétique» i evita, amb el seu serè pensament, convertir-se en «professeur de violence»: Johann Wolfgang von Goethe (Carré, 1920: V). Però aquesta excepcionalitat de Goethe ho és en un doble sentit: d'una banda, és acollit al si d'una «nouvelle République des lettres» (Carré, 1920: VI), en tant que «Goethe est citoyen du monde. Son génie s'est alimenté à toutes les sources, et l'on sait ce qu'il doit à Shakespeare et à Rousseau. Sa pensée a été travaillée par l'idée d'une «Weltliteratur» » (Carré, 1920: V-VI). D'entrada, aquesta consideració no resulta problemàtica; més aviat al contrari, podria entendre's, a primer cop d'ull, com una manera d'aconseguir, a través dels ideals goethians, suavitzar les tensions en un marc més extens. Però, aquesta condició l'assoleix fonamentalment perquè

Lui qui aimait à la fois des écrivains aussi opposés que Voltaire et Carlyle, il mérite d'être solennellement accueilli, après la tempête, au seuil de la nouvelle République des lettres. Et puisque nous nous plaçons à voir en lui, en même temps que l'ancêtre du cosmopolitisme littéraire, un fils de la Rhénanie, il n'est pas sans intérêt que nous fêtions cette bienvenue dans l'Alsace redevenue française, cent cinquante ans après son inscription comme étudiant en droit à l'Université de Strasbourg. (Carré, 1920: VI)

No anava, per tant, gens malencaminat René Wellek quan, per sintetitzar l'esperit d'aquest pròleg, assenyalava que «Carré's book on *Goethe in England* contains an introduction arguing that Goethe belongs to all the world and to France in particular as a son of Rhineland» (Wellek, 1959: 154). La conclusió de la introducció de *Goethe en Angleterre* podria ser que algú com Goethe només pot ser, en un cert sentit, francès, renà, i precisament per això sembla capaç de fer les seves propostes universalistes i de sobreposar-se al tarannà germànic en nom de la *Weltliteratur*.

Com afirma el mateix Carré, tot plegat «déborde la littérature proprement dite, elle pénètre dans la vie même de la nation» (Carré, 1920: VI). Una nació, França, es veu en

condicions de prendre la iniciativa perduda en 1871, i empra el comparatisme com una eina més de reafirmació nacional en el pla internacional. Però, per emprendre aquesta reafirmació, resulta necessari fer front a la ultrasecular construcció d'una imatge bonhomiosa d'Alemanya, un procés que, més que als alemanys, correspon necessàriament als escriptors i pensadors francesos.

Amb els treballs i les actituds de Baldensperger com a guia fonamental, tant en el pla metodològic com en l'ideològic, Carré s'instal·la durant els anys immediatament posteriors a la defensa de la seva tesi a Lió, com a *Maître de conférences* en Llengua i Literatura alemanyes, i, des de 1927, com a catedràtic de la mateixa disciplina, en la qual roman en deixar Lió per París, el 1935. En aquests moments encara recull els fruits secundaris del seu esforç anterior i publica la seva *Vie de Goethe* (1927), que, com la que també escriurà més tard sobre Rimbaud, sense estar mancada d'interès, no passa de ser el clàssic residu de la tasca positivista que la tesi havia exigít, un tipus de biografia literària que es converteix en aquells anys en una mena de subgènere del comparatisme francès.<sup>4</sup> Només a partir de 1938 s'incorpora formalment a la Literatura Comparada. Tot aquest temps, Carré va desenvolupar una tasca que, des del pas de la germanofília a la germanofòbia d'Edgar Quinet, no tenia parí:<sup>5</sup> una evolució com aquesta no disposava d'un representant tan important a efectes acadèmics entre erudits que, bo i essent grans coneixedors de la cultura estudiada, acaben marcant una distància que resultarà insalvable per raons polítiques.

## CONCLUSIÓ

Aquest serà el marc previ a partir del qual anirà desenvolupant-se, pocs anys més tard, la Literatura Comparada francesa: una politització força evident, una clau interpretativa alsaciana, un rerefons bèl·lic, un cert aire de revenja. A la vista dels continguts del primer curs de *Littérature comparée* en la Universitat en què es doctoraria, i de la resta dels treballs del seu director de tesi en els mesos immediatament anteriors a la redacció definitiva, cal considerar que, sens dubte, Fernand Baldensperger marca profundament l'orientació dels treballs posteriors de Jean-Marie Carré, i dona forma ideològica als fonaments del seu discurs, la qual cosa assenyala el gir de la Literatura Comparada cap a una politització cada cop més evident i com més anava més profundament sentida com una missió. Una missió

4. Fernand Baldensperger havia publicat, ja abans de ser comparatista, *Gottfried Keller. Sa vie et ses œuvres* (París: Hachette, 1899), és a dir, la seva tesi doctoral; Jean-Marie Carré publica *La vie aventureuse de Jean Arthur Rimbaud* (París: Plon, 1926), *La Vie de Goethe* (París: Gallimard, 1927), *La vie de Robert-Louis Stevenson* (París: Gallimard, 1929), entre d'altres treballs d'aquesta orientació; Paul Hazard publica *La Vie de Stendhal* (París: Gallimard, 1927).

5. La trajectòria de Quinet és molt significativa en el context que estem comentant. Cal recordar que passa de ser el traductor i introductor de Herder al pensament francès, en la dècada dels vint del segle XIX, a escriure articles declaradament germanòfobs, a partir dels anys trenta; és a dir, coneix molt bé Alemanya i la seva cultura, i per això la seva crítica resulta molt més afuada que en la resta dels casos aduïbles de germanofòbia cultural francesa (Martí Monterde, 2011: 264-275).

en què la imagologia s'encaminarà decididament no pas cap a la comprensió de l'altre, sinó cap a la continuació de les tensions entre França i Alemanya sota la forma acadèmica. Cal tenir-ho present, tot plegat, per comprendre plenament l'empremta *alsaciana* en el que serà, poc més tard, el sorgiment de la imagologia comparatista.

## BIBLIOGRAFIA

### FONTS PRINCIPALS

- AA.VV. (1964): *Connaissance de l'étranger. Mélanges offerts à la mémoire de Jean-Marie Carré*. París: Libr. Marcel Didier.
- BALDENSPERGER, Fernand (1900): «Leçon d'ouverture...». *Bulletin de la Société des Amis de la Université de Lyon*, Lyon, VIII/IV.1901.
- BALDENSPERGER, Fernand (1901): «La Résistance à Werther dans la littérature française», *Revue d'histoire littéraire de la France*, p. 377-394.
- BALDENSPERGER, Fernand (1904): *Goethe en France. Étude de littérature comparée*. París: Hachette.
- BALDENSPERGER, Fernand (1907): *Bibliographie critique de Goethe en France*. París: Hachette.
- BALDENSPERGER, Fernand (1917a): «Goethe et la guerre actuel». *Edda*, VII, p. 173-187.
- BALDENSPERGER, Fernand (1917b): *Note sur les moyens d'Action Intellectuelle de la France à l'Étranger*. París: Impr. L. de Mateis.
- BALDENSPERGER, Fernand (1919a): *La Littérature. Création, succès, durée*. París: Flammarion.
- BALDENSPERGER, Fernand (1919b): *L'Avantguerre dans la littérature française. 1900-1914*. París: Payot.
- BALDENSPERGER, Fernand (1919c): «Où nous en sommes: examen de conscience d'un "comparatiste"». *Revue Universitaire*, 28 année, tome second, p. 260-347.
- BALDENSPERGER, Fernand (s. d. [c. 1920]): *Les Grandes Caractéristiques de la France Moderne*. Strasbourg, Impr. Müh.
- BALDENSPERGER, Fernand (1921): «La Littérature comparée. Le mot et la chose», *Revue de littérature comparée*, 1.
- BALDENSPERGER, Fernand (1922): «Les tendances littéraires de la Rhénanie», *La Rhénanie*, París, Librairie Félix Alcan.
- BALDENSPERGER, Fernand (1924): *Le Mouvement des idées dans l'emigration française*. París: Librairie Plon. 2 vol.
- BALDENSPERGER, Fernand (1927): *Orientations étrangères en Honoré de Balzac*. París: Honoré Champion.
- BALDENSPERGER, Fernand (1940): *Une vie parmi d'autres. Notes pour servir à la chronique de notre temps*. París: Louis Conard L. Ed.
- BARRÈS, Maurice (1918): *Les traits éternels de la France*. New Haven-Londres: Yale U.P.-Oxford U.P.

- CARRÉ, Jean-Marie (1919): *Histoire d'une division de couverture: journal de campagne (août 1914-janvier 1915)*. Paris, La renaissance du livre, 1919.
- CARRÉ, Jean-Marie (1920): *Goethe en Angleterre*. Paris: Librairie Plon.
- CARRÉ, Jean-Marie (s. d. [c. 1922]): *Les Ardennes et leurs écrivains, Michelet et Taine, Verlaine et Rimbaud*. Charleville: Émile Ruben éd.
- CARRÉ, Jean-Marie (1927): *La Vie de Goethe*. Paris: Gallimard.
- CARRÉ, Jean-Marie (1928): «L'Allemagne vue par les écrivains français au XIX<sup>e</sup> siècle». *Revue de l'Université de Lyon*.
- CARRÉ, Jean-Marie (1928-29): «L'Allemagne vue par les écrivains français au XIX<sup>e</sup> siècle». *Revue Rhénane/Rheinische Blätter*, 2-3, 1928, p. 23-34; 4, 1929, p. 16-23.
- CARRÉ, Jean-Marie (1945a): «Le mirage allemand et les lettres françaises». *Opéra*, 3.X.1945, p. 2.
- CARRÉ, Jean-Marie (1945b): «Rééduquer Allemagne». *Opéra*, 7.XI.1945, p. 1.
- CARRÉ, Jean-Marie (1945c): «La Littérature Comparée en France pendant l'occupation», *Comparative Literature Studies* (Liverpool), XVII-XVIII, p. 31-32.
- CARRÉ, Jean-Marie (1945d): «Le Rhin dans la littérature». *Les Nouvelles Littéraires*, 932, p. 1.
- CARRÉ, Jean-Marie (1945e): «Victoire aujourd'hui, mais demain?». *Les Nouvelles Littéraires*, 932, p. 1.
- CARRÉ, Jean-Marie (1945f): «Le Question du Rhin dans la littérature française». *Essais et Études Universitaires, Année scolaire 1945-1946*, II. Paris: La Nouvelle Édition, 1946, p. 202-211.
- CARRÉ, Jean-Marie (1945g): «Démocratiser l'Allemagne», *La Démocratie*, s.d. (c. 1945), s. p.
- CARRÉ, Jean-Marie (1946): «Le Rhin dans la littérature française». DUMONT, Jean (ed.): *Le Rhin. Nil de l'Occident*. Paris: Les éditions Sfelt, p. 247-274.
- CARRÉ, Jean-Marie (1947): *Les Écrivains français et le mirage allemand. 1800-1940*. Paris: Boivin et C<sup>ie</sup>.
- CARRÉ, Jean-Marie (1950): «La Littérature comparée depuis un demi-siècle». *Annales du Centre Universitaire Méditerranéen*, 3, p. 69-77.
- CARRÉ, Jean-Marie (1951): «Avant-propos» a GUYARD (1951).
- CARRÉ, Jean-Marie (2008 [1920]): «Les Compagnons de l'Université Nouvelle, 1920. L'Histoire des Compagnons». *Les Compagnons de l'Université Nouvelle*, edició crítica de Bruno Garnier. Paris: Institut National de Recherche Pédagogique, p. 305-312.
- GUYARD, Marius-François (1951): *La Littérature comparée*. Paris: P.U.F.
- HAUSER, Henri (1915): *Comment la France jugeait l'Allemagne. Histoire d'une illusion optique*. Alençon: Impr. de A. Coueslant.
- RÉCARTH, J.-Marie / J.-M. / Jean. (Pseud. CARRÉ, Jean-Marie) (1913a): «L'Institut Français à Londres». *Les Forces Nationales*, 6, 1.VI.1913, p. 243-245.
- RÉCARTH, J.-Marie / J.-M. / Jean. (Pseud. CARRÉ, Jean-Marie) (1913b): «Le 50<sup>e</sup> anniversaire d'Arno Holz». *Les Forces Nationales*, 8, 1.VII.1913, p. 466-467.
- RÉCARTH, J.-Marie / J.-M. / Jean. (Pseud. CARRÉ, Jean-Marie) (1913c): «Marie Magdelaine et l'évolution du théâtre de Maeterlink». *Les Forces Nationales*, 8, 1.VII.1913, p. 324-329.

- RÉCARTH, J.-Marie / J.-M. / Jean. (Pseud. CARRÉ, Jean-Marie) (1913d): «Les idées de Gerhart Hauptmann. Paris-Levant». *Les Forces Nationales*, 10, 1.VIII.1913, p. 393-394.
- RÉCARTH, J.-Marie / J.-M. / Jean. (Pseud. CARRÉ, Jean-Marie) (1913e): «La saison à Londres». *Les Forces Nationales*, 12, 1.IX.1913, p. 466-467.
- RÉCARTH, J.-Marie / J.-M. / Jean. (Pseud. CARRÉ, Jean-Marie) (1913f): «Les ouvrages allemands sur la guerre turco-bulgare». *Les Forces Nationales*, 14, 1.X.1913, p. 531-532.
- RÉCARTH, J.-Marie / J.-M. / Jean. (Pseud. CARRÉ, Jean-Marie) (1913g): «La saison à Weisbaden». *Les Forces Nationales*, 16, 1.XI.1913, p. 602-603.
- RÉCARTH, J.-Marie / J.-M. / Jean. (Pseud. CARRÉ, Jean-Marie) (1913h): «Les grandes interprétations de l'Italie». *Les Forces Nationales*, 18, 1.XII.1913, p. 664-667.
- WELLEK, René (1953): «The Concept of Comparative Literature». *Yearbook of Comparative and General Literature*, 2, p. 1-5.
- WELLEK, René (1959): «The Crisis in Comparative Literature». FRIEDERICH, Werner P. (ed.), *Comparative Literature. Proceedings of the second Congress of the I.C.L.A.* Chapel Hill: University of North Carolina Press.

#### FONTS COMPLEMENTÀRIES

- AA.VV. (1994): *Image de soi, image de l'autre. La France et l'Allemagne en miroir*. Estratsburg: Presses Universitaires de Strasbourg.
- BELLER, Manfred / LEERSSEN, Joep (2007): *Imagology. The cultural construction and literary representation of national characters*. Amsterdam: Rodopi.
- BOURDIEU, Pierre (2002): «Les conditions sociales de la circulation internationale des idées». *Actes de la Recherche en Sciences Sociales*, 145, desembre, p. 3-8.
- BRUNEL, Pierre / CHEVREL, Yves (ed.) (1989): *Précis de littérature comparée*. París: P.U.F.
- CHARLE, Christophe (1986): *Les Professeurs de la Faculté des Lettres de Paris*. Vol. 2: 1909-1939. París: Éditions du CNRS.
- DUBAR, Jean-Marc (2000): «Fernand Baldensperger». *Revue de Littérature Comparée*, 64-3, p. 323-338.
- DYSERINCK, Hugo (1990): «Algunas reflexiones sobre principios y métodos de la Literatura Comparada», en DYSERINCK *et al.*, coord., 1990, p. 3-10.
- DYSERINCK, Hugo (ed.) (1991): «Pour une histoire du comparatisme. Plaidoyer à l'occasion de la publication d'une nouvelle bibliographie internationale de littérature comparée», en GILLESPIE, 1991.
- DYSERINCK, Hugo (1995): «Il punto di vista sovranazionale dello studio letterario comparato e la sua applicazione all'imagologia», trad. it. de Nora Moll. GNISCI, Armando; SINOPOLI, Franca, (ed.) (1995), p. 52-66.
- DYSERINCK, Hugo (2003): «Imagology and the problem of ethnic identity». *Intercultural studies*, 1.
- DYSERINCK, Hugo, *et al.* (coord.) (1990): *Europa en España. España en Europa. Actas del Simposio Internacional de Literatura Comparada*. Barcelona: PPU, 1990.
- ESPAGNE, Michel (1993): *Le Paradigme de l'étranger. Les chaires de littérature étrangère en France au XIX<sup>e</sup> siècle*. París: Editions du Cerf.



- ESPAGNE, Michel: «Le Train de Saint-Petersbourg. Les relations culturelles franco-russes après 1870». DMITRIEVA, Katia / ESPAGNE, Michel (dir.): *Transferts culturels triangulaires. France-Allemagne-Russie. Philologiques*, IV. Editions de la Maison des Sciences de l'Homme, p. 311-335.
- ESPAGNE, Michel: *Les Transferts culturels franco-allemands*. Paris: P.U.F.
- ESPAGNE, Michel / WERNER, Michael (dir.) (1994): *Qu'est-ce qu'une littérature nationale? Approches pour une théorie interculturelle du champ littéraire. Philologiques*, III. Editions de la Maison des Sciences de l'Homme.
- FEHRMAN, Carl (2003): *Du Repli sur soi au cosmopolitisme. Essai sur la genèse et l'évolution de l'histoire comparée de la littérature*, trad. fr. de Marianne i Jean-François BATAIL (versió revisada i ampliada de l'original suec, de 1999). Paris: Michel de Maule.
- FAUCART, Claude (ed.) (2008): *Visions françaises de l'Allemagne*. Paris: Klincksieck.
- GUILLÉN Claudio (1989): *Teorías de la historia literaria*. Madrid: Espasa Calpe.
- GUILLÉN, Claudio (1985): *Entre lo uno y lo diverso*. Barcelona: Crítica.
- GUILLÉN, Claudio (1998): *Múltiples moradas*. Barcelona: Tusquets.
- JURT, Joseph (2000): «Un nouveau départ». *Zeitschrift für Kulturaustausch*, 4, p. 6-11.
- JURT, Joseph (2001): «Le couple franco-allemand. Naissance et histoire d'une métaphore». GÖTZE, Karl-Heinz (ed.): *France-Allemagne; passions croisées*. Aix-en-Provence: Université d'Aix-en-Provence, 51-60.
- LAFARGA, Francisco (ed.) (1989): *Imágenes de Francia en las letras hispánicas*. Barcelona: PPU.
- LEENHARDT, Jacques / PICH, Robert (ed.) (1989): *Au jardin des malentendus: Le commerce franco-allemand des idées*. Arles: Actes Sud.
- LEERSSEN, Joep (1992): «Image and Reality —and Belgium». LEERSSEN / SYNDAM, p. 281-291.
- LEERSSEN, Joep (1992): «Literary history, Cultural Identity, and Tradition», en TÖTÖSY DE ZEPETNEK, Steven / DMIC, Milan V. / SYWENKY, Irene (ed.). *Comparative Literature Now: Theories and Practice / La Littérature comparée à l'heure actuelle. Théories et réalisations*. Paris: Honoré Champion, p. 389-397.
- LEERSSEN Joep / SYNDAM, Karl Ulrich (ed.) (1992): *Europa Provincia Mundi: Essays in Comparative Literature and European Studies*. Amsterdam: Rodopi.
- MARTÍ MONTERDE, Antoni (2011): *Un somni europeu. De la Weltliteratur a la Literatura Comparada*, València, PUV.
- MARTÍ MONTERDE, Antoni (2005): «La literatura comparada», en LLOVET, Jordi / CATELLI, Nora / VIÑAS, David / MARTÍ, Antoni / CANER, Robert: *Teoria literaria y literatura comparada*. Barcelona: Ariel, p. 333-405.
- MICHAUD, Stéphane (1991): *L'impossible semblable. Regards sur trois siècles de relations littéraires franco-allemandes*. Paris: Sedes.
- MOLL, Nora (1999): «Immagini dell'«Altro». Imagologia e studi interculturali». GNISCI, Armando (ed): *Introduzione alla letteratura comparata*. Milano: Bruno Mondadori, p. 211-249.
- MONTANDON, Alain (ed.) (1997): *Études d'imagologie européenne*. Clermont-Ferrand: Université Blaise Pascal.

- MOURA, Jean-Marc (1992a): «L'Imagologie littéraire: Essai de mise en point historique et critique». *Revue de Littérature Comparée*, 66, p. 271-287.
- MOURA, Jean-Marc (1992b): *L'Image du tiers monde dans le roman français contemporain*. Paris: P.U.F.
- MOURA, Jean-Marc (1998a): *La Littérature des lointains. Histoire de l'exotisme européen au XX<sup>e</sup> siècle*. Paris: Honoré Champion.
- MOURA, Jean-Marc (1998b): *L'Europe littéraire et l'ailleurs*. Paris: P.U.F.
- MOURA, Jean-Marc (1999): «L'Imagologie littéraire: tendances actuelles». BESSIÈRE, Jean / PAGEAUX, Daniel-Henri (ed.): *Perspectives Comparatistes*. Paris: Honoré, Champion; 180-191.
- MOURA, Jean-Marc (2000): «Jean-Marie Carré». *Revue de Littérature Comparée*. 64-3, p. 339-347.
- PAGEAUX, Daniel-Henri (1971): *Images du Portugal dans les lettres françaises*. Lisboa: Foundation Calouste Gulbelkian.
- PAGEAUX, Daniel-Henri (1975): *L'Espagne devant la conscience française au XVIII<sup>ème</sup> siècle, 1715-1789*.
- PAGEAUX, Daniel-Henri (1989): «De la imagerie culturelle au imaginaire», en BRUNEL, CHEVREL, ed., 1989: p. 133-162.
- PAGEAUX, Daniel-Henri (1992): «De l'Imagologie à la théorie en littérature comparée. Éléments de réflexion». LEERSSEN / SYNDRA, ed., 1992.
- PAGEAUX, Daniel-Henri (1994): *La Littérature générale et comparée*. Paris: Armand Colin.
- PAGEAUX, Daniel-Henri (2002): «Sobre la noción de imaginario. Elementos para una teoría en literatura comparada», trad. cast. de Manuel Fernández de Ávila. *Anthropos*, 196, p. 138-143.
- PAGEAUX, Daniel-Henri (2005): «Un comparatiste à New York: les carnets inédits de Jean-Marie Carré (1922-1923)». *Revue de littérature comparée*, 313, 2005/1, p. 75-84.
- PAGEAUX, Daniel-Henri (2007): *Littératures et cultures en dialogue*. Paris: L'Harmattan.
- PAGEAUX, Daniel-Henri (2008): *Le séminaire de Aïn Chams. Une introduction à la littérature générale et comparée*. Paris: L'Harmattan.
- SAID, Edward W. (1991 [1978]): *Orientalisme*, trad. cat. de Josep Mauri. Vic: Eumo.
- SAID, Edward W. (1984): *The World, the Text, and the Critic*. Londres: Faber.
- STANZEL, Franz K. (ed.) (1999): *Europäischer Völkerspiegel. Imagologischethnographisch Studien zu den Völkertafeln des frühen 18. Jahrhunderts*. Heidelberg: Winter.
- TIRARD, Paul (1922): «Préface», *La Rhénanie*, Paris, Librairie Félix Alcan.
- TÖTÖSY DE ZEPETNEK, Steven / DIMIĆ, Milan V. / SYWENKY, Irene (ed.) (1999): *Comparative Literature Now: Theories and Practice / La Littérature comparée à l'heure actuelle. Théories et réalisations*. Paris: Honoré Champion.
- WERNER, Michael (1999): «Du miroir au prisme: quelques remarques sur les relations culturelles franco-allemandes». SCHÖTTLER, Peter / VEIT, Patrice / WERNER, Michael (ed.): *Plurales Deutschland-Allemagne Plurielle. Mélanges Etienne François*. Gottingen: Wallstein, p. 38-45.

## RESUM

L'objectiu d'aquest article és presentar els orígens de la imagologia comparatista, com una proposta metodològica profundament marcada per la Primera Guerra Mundial, especialment pel conflicte d'Alsàcia i Lorena. S'explicarà el paper jugat per Fernand Baldensperger, com a antecedent, i del seu fundador, Jean-Marie Carré. En aquest sentit, s'investiga la creació de la càtedra de Literatura Comparada de la Universitat d'Estrasburg, ocupada per Baldensperger el 1919, i els primers treballs de Carré abans de llegir la seva tesi doctoral en aquesta universitat com el rerefons erudit d'una tensió eminentment política que marcarà el futur de la Literatura Comparada en Europa.

PARAULES CLAU: Literatura comparada, Imagologia, Jean-Marie Carré, Fernand Baldensperger, *Weltliteratur*, Literatura europea.

## ABSTRACT

Comparative Literature and Imagology in the First World War:  
Fernand Baldensperger and Jean-Marie Carré

The aim of this article is to portray the origins of comparative imagology as a methodological theory deeply marked by the First World War, especially the Alsace-Lorraine conflict. The part played by Fernand Baldensperger as a precursor will be explained, and also the role of the founder, Jean-Marie Carré, leading up to the creation of the Chair of Comparative Literature at the University of Strasbourg, to be occupied by Baldensperger in 1919, and the early work by Carré before he defended his doctoral thesis at this university: an erudite backdrop to the heightened political tension that was to mark the future of Comparative Literature in Europe.

KEY WORDS: Comparative literature, imagology, Jean-Marie Carré, Fernand Baldensperger, *Weltliteratur*, European literature.